

ИКОНОМИЧЕСКИ УНИВЕРСИТЕТ - ВАРНА

Финансово-счетоводен факултет

Катедра „Счетоводна отчетност“

**Проблеми на отчетността в предприятията с
нестопанска цел**

АВТОРЕФЕРАТ

**на дисертационен труд за присъждане на образователна и научна степен „доктор“
по професионално направление 3.8. „Икономика“, докторска програма
„Счетоводна отчетност, контрол и анализ на стопанската дейност“**

Докторант
Имрен Гендж-Салатова

Научен ръководител:
Доц. д-р Даниела Георгиева

Варна

2026

Обща характеристика на дисертационния труд

Дисертационният труд е обсъден и предложен за публична защита на заседание на катедра „Счетоводна отчетност“, Финансово-счетоводен факултет на Икономически университет – Варна на дата 19.01.2026 г.

при НАУЧНО ЖУРИ в състав:

- 1.
- 2.
- 3.
- 4.
- 5.

Резервни членове:

- 1.
- 2.

Научен ръководител:

Доц. д-р Даниела Георгиева

Дисертационният труд е написан на български език.

Общият обем на дисертационния труд е 312 страници стандартен формат А4

Теоретично-аналитична част - 252 страници, 3 глави

Използвана литература - 217 източника

Приложения - 40 страници

СЪДЪРЖАНИЕ НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

УВОД.....	6
ГЛАВА ПЪРВА ТЕОРЕТИЧНИ И НОРМАТИВНИ ОСНОВИ НА ОТЧЕТНОСТТА НА ПРЕДПРИЯТИЯТА С НЕСТОПАНСКА ЦЕЛ.....	14
1. Правни и организационни специфики на предприятията с нестопанска цел.....	14
1.1. Нормативна уредба, регламентираща дейността на предприятията с нестопанска цел.....	14
1.2. Класификация на предприятията с нестопанска цел.....	20
2. Особенности, предназначение и ползватели на счетоводната информация в предприятията с нестопанска цел.....	29
3. Нормативна регламентация на отчетността в предприятията с нестопанска цел в България.....	40
4. Сравнителен анализ на чуждестранни модели и добри практики при отчетността на предприятията с нестопанска цел.....	51
5. Глобална рамка за хармонизиране на отчетността на предприятията с нестопанска цел.....	63
ГЛАВА ВТОРА ОСОБЕНОСТИ И АКТУАЛНИ ПРОБЛЕМИ В ОТЧЕТНОСТТА НА ПРЕДПРИЯТИЯТА С НЕСТОПАНСКА ЦЕЛ.....	74
1. Особенности на счетоводната политика и индивидуалния сметкоплан в предприятията с нестопанска цел.....	74
2. Особенности при отчитане на специфичните отчетни обекти в предприятията с нестопанска цел.....	79
2.1. Особенности на капиталовата структура на предприятието с нестопанска цел.....	79
2.2. Финансов резултат - формиране, представяне и отчетни специфики.....	85
2.3. Особенности при отчитането на активите при предприятията с нестопанска цел.....	87
2.4. Специфика на разчетите и организация на отчетността им в предприятията с нестопанска цел.....	103
2.5. Приходи при предприятията с нестопанска цел – класификация и отчетни особености.....	108
2.6. Разходи при предприятията с нестопанска цел – класификация и отчетни особености.....	118
3. Счетоводно отчитане на допълнителната стопанска дейност на предприятията с нестопанска цел.....	123
4. Годишни финансови отчети на предприятията с нестопанска цел: методологични особености и практически проблеми.....	131
5. Оценка на дейността на предприятията с нестопанска цел в контекста на годишния доклад.....	135
5.1. Съдържание, предназначение и значение на годишния доклад за дейността на юридическите лица с нестопанска цел.....	135
5.2. Оценка на дейността и ефективността на предприятията с нестопанска цел.....	139
5.3. Проблеми и перспективи при оповестяване на доброволческия труд в годишния доклад за дейността.....	154
ГЛАВА ТРЕТА ЕМПИРИЧЕН АНАЛИЗ НА ПРОБЛЕМИТЕ В ОТЧЕТНОСТТА НА ПРЕДПРИЯТИЯТА С НЕСТОПАНСКА ЦЕЛ В БЪЛГАРИЯ.....	159
1. Анализ на тенденциите при историческото развитие на предприятията с нестопанска цел в България.....	159
2. Методология, предимства и ограничения на емпиричното изследване.....	162

2.1. Методология на изследването.....	162
2.2. Предимства и ограничения на изследването.....	167
3. Емпиричен анализ на проблемите, произтичащи от нормативната уредба и особеностите на отчетните обекти при предприятията с нестопанска цел.....	175
4. Анализ на проблемите при разграничаване на стопанската и нестопанската дейност.....	189
5. Анализ на използваните финансови и нефинансови показатели.....	207
6. Анализ на оповестяванията в годишните финансови отчети и годишните доклади за дейността на българските юридически лица с нестопанска цел.....	214
6.1. Проблеми при оповестяване на информация в годишните финансови отчети и годишните доклади за дейността.....	214
6.2. Анализ на ролята на годишния доклад за дейността.....	218
6.3. Анализ на оповестяванията в годишните финансови отчети и докладите за дейността.....	227
6.4. Анализ на оповестяването на доброволческия труд.....	233
7. Възможности за преодоляване на проблемите в отчетността на предприятията с нестопанска цел.....	238
ЗАКЛЮЧЕНИЕ.....	252
БИБЛИОГРАФИЯ.....	258
ПРИЛОЖЕНИЯ.....	272

ОБЩА ХАРАКТЕРИСТИКА И СТРУКТУРА НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

1. Актуалност на проблема

В съвременните условия предприятията с нестопанска цел изпълняват ключови обществени функции в области като социални услуги, образование, здравеопазване, култура, опазване на околната среда и защита на човешките права, като допринасят за предоставянето на обществени блага. Чрез дейността си, организациите с нестопанска цел допринасят за местното развитие, създаването на заетост, удовлетворяването на обществени потребности и активизирането на гражданското участие, включително чрез ангажиране на доброволци.

Предприятията с нестопанска цел са специфична група икономически субекти, които функционират в широк спектър от правни, организационни и функционални форми – фондации, сдружения, народни читалища, вероизповедания, професионални и синдикални организации, браншови и работодателски организации, както и други, учредени за реализиране на обществено или групово значими цели.

Предприятията с нестопанска цел са доброволни организации, които не разпределят печалба между учредители, членове или управителни органи, осъществяват дейност в обществена или частна полза и чиято дейност се финансира основно чрез дарения, проектно финансиране и членски внос. Те се създават под различни правни форми и функционират в съответствие с действащото законодателство на държавата, в която са регистрирани, а в Република България - съгласно Закона за юридическите лица с нестопанска цел (ЗЮЛНЦ), Закона за народните читалища, Закона за вероизповеданията и други специални нормативни актове.

2. Обект и предмет на изследването

Обект на изследването са български предприятия с нестопанска цел, създадени по реда на Закона за юридическите лица с нестопанска цел, функциониращи в различни обществени сфери - социални услуги, образование, култура, здравеопазване и др.

Предмет на изследването са специфичните особености на отчетността на предприятията с нестопанска цел, разгледана в нейните регулаторни, теоретични и практически аспекти.

За целите на настоящото изследване отчетността се разглежда като систематичен, нормативно обусловен и методологически структуриран процес на идентифициране, измерване, интерпретиране, обобщаване и оповестяване на финансова и нефинансова информация, изразена в съответстващи измерители, която вярно, обективно и пълно отразява имущественото и финансовото състояние, резултатите от дейността, настъпилите изменения и динамиката на развитие на предприятието с нестопанска цел за определен отчетен период, с цел осигуряване на релевантна и надеждна основа за информирано, рационално и икономически обосновано вземане на решения от широк кръг заинтересовани лица.

3. Цел и задачи на дисертационния труд

Целта на дисертационния труд е да се представят особеностите и да се анализират проблемите на отчетността на юридическите лица с нестопанска цел в България и въз основа на това да се предложат решения за тяхното преодоляване с оглед повишаване на прозрачността, съпоставимостта и полезността на отчетната информация за заинтересованите страни.

За постигане на тази цел са формулирани следните основни задачи:

- Да се изследва нормативната и методологичната рамка на финансовата отчетност на юридическите лица с нестопанска цел в България.
- Да се анализират основните проблеми и практически предизвикателства при текущото счетоводно отчитане, съставянето на годишните финансови отчети и годишните доклади за дейността на ЮЛНЦ.
- Да се идентифицират пропуските в действащата нормативна уредба и да се предложат решения за тяхното преодоляване.
- Да се систематизират и оценят добрите международни практики в областта на отчетността на предприятията с нестопанска цел и възможностите за тяхната адаптация в национален контекст.
- Да се проведе емпирично изследване чрез анкетно проучване сред счетоводители и финансови директори на ЮЛНЦ в България, за да се идентифицират проблемите на отчетността.
- Да се извърши анализ на съдържанието, обхвата и пълнотата на оповестяваната информация в годишните финансови отчети и годишните доклади за дейността на предприятия с нестопанска цел.

- Да се разработи модел за структура и съдържание на годишния доклад за дейността на предприятията с нестопанска цел с цел повишаване на прозрачността и полезността на отчетната информация за заинтересованите страни, както и модел за оценка на дейността и ефективността и модел за остойностяване и оповестяване на доброволческия труд, които могат да се използват при съставянето на годишния доклад и при вземането на управленски решения.

4. Докторска теза

Основната теза на автора е, че отчетността на предприятията с нестопанска цел, регистрирани по реда на Закона за юридическите лица с нестопанска цел в България, се характеризира с нормативни, методологични и организационни проблеми, които ограничават качеството на информацията, необходима за вземане на решения от страна на организациите, дарителите, финансиращите институции, контролните органи, регулаторите и държавата.

В дисертационния труд са формулирани и подложени на проверка следните изследователски хипотези:

Хипотеза №1: Съществува положителна зависимост между представените от автора недостатъци (неяснота и непълнота) на Национален счетоводен стандарт 9 и практическите затруднения в отчетността на юридическите лица с нестопанска цел.

- **Подхипотеза 1.1.:** Съществува положителна зависимост между неяснотата на Национален счетоводен стандарт 9 и затрудненията при текущото счетоводно отчитане на специфичните отчетни обекти и процедури в юридическите лица с нестопанска цел.
- **Подхипотеза 1.2.:** Съществува положителна зависимост между неяснотата на Национален счетоводен стандарт 9 и затрудненията при съставянето на годишните финансови отчети и доклади за дейността на юридическите лица с нестопанска цел.

Хипотеза №2: Анализът на информацията от годишните доклади за дейността на юридическите лица с нестопанска цел спомага за по-добра информираност на потребителите и известно преодоляване на информационните

недостатъци на годишния финансов отчет на юридическите лица с нестопанска цел.

Хипотеза №3: Ако разграничаването на стопанска и нестопанска дейност създава затруднения на ЮЛНЦ, тогава по-често се срещат трудности при правилното и адекватното отчитане на стопанската дейност.

Хипотеза №4: Ако предприятията с нестопанска цел имат по-големи по размер приходи от нестопанската дейност, то те оповестяват по-детайлна информация в своите годишни финансови отчети и годишни доклади за дейността.

5. Методика на изследването

Методологичната основа на дисертационното изследване се изгражда чрез съчетаването на системен, исторически, сравнителен и функционален подход, както и чрез прилагането на дедуктивен и индуктивен логически подход.

За постигане на целта и задачите на изследването са приложени различни **методи**, съобразени с неговия предмет и обхват. Анализът на съдържанието е използван за систематизиране на научната литература и нормативните документи, регламентиращи отчетността на предприятията с нестопанска цел. Чрез сравнителен анализ са съпоставени националната нормативна и методологична уредба с международните стандарти и добри практики.

Емпиричната част на изследването се основава на:

- анкетно проучване сред практикуващи счетоводители и финансови директори на организации с нестопанска цел, насочено към установяване на реално прилаганите отчетни практики и проблемите при прилагането на нормативните изисквания, проведено през периода септември–октомври 2025 г., с участие на 63 лица;
- анализ на публично оповестена информация, съдържаща се в годишните финансови отчети и годишните доклади за дейността на извадка от 12 български юридически лица с нестопанска цел, осъществяващи допълнителна стопанска дейност, за периода 2020 – 2024 г.
- анализ на съдържанието на годишни доклади за дейността на 37 български юридически лица с нестопанска цел за установяване на практиките по оповестяване и представяне на информация за доброволческия труд, за периода 2022 – 2024 г.

За обработка, систематизация и интерпретация на количествените данни са приложени статистически методи. Методите на анализ и синтез, индукция и дедукция са използвани за извеждане на обобщени изводи въз основа на резултатите от теоретичния и емпиричния анализ. Допълнително е приложен методът на моделиране при разработването на предложените в изследването модели.

Ограниченията на изследването се проявяват в следните аспекти:

- Изследването е фокусирано върху отчетността в предприятия с нестопанска цел в България. Институционалните, правните и културните особености на националния контекст ограничават приложимостта на резултатите към други държави и правни режими.
- Не са разгледани теми, свързани с бюджетирането, калкулиране на себестойността, ценообразуване. Аспекти на одита и външния контрол върху дейността на организациите с нестопанска цел се засягат единствено на концептуално и нормативно равнище.
- Изследването е ограничено във времеви обхват.
- Част от настоящото изследване се базира на публично достъпни източници, които могат да бъдат непълни или със закъснение в публикуването, което създава риск от непълна информация.
- Нормативната рамка и изискванията на донорите подлежат на промени. Изменения, настъпили след събирането на данните, могат да намалят актуалността на част от направените изводи и препоръки.

СЪДЪРЖАНИЕ НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

Дисертационният труд е структуриран в увод, три глави, заключение, библиография и приложения. В първа глава се разглеждат теоретико-методологичните основи на отчетността в предприятията с нестопанска цел. Във втора глава се представят особеностите и проблемите при отчитането на специфичните отчетни обекти в ЮЛНЦ, съставянето на годишния финансов отчет и годишния доклад за дейността. В трета глава са представени резултатите от проведеното емпирично изследване, основано на анкетно проучване и анализ на годишни финансови отчети и доклади за дейността на български юридически лица с нестопанска цел. В заключението

се обобщават основните резултати от изследването и се формулират предложения и препоръки.

УВОД

В уводната част на дисертационния труд са формулирани обектът, предметът, целта и конкретните изследователски задачи на разработката. Аргументирана е научната и практическата актуалност на разглежданата проблематика, обусловена от нарастващата роля и значение на юридическите лица с нестопанска цел в социално-икономическото развитие и от повишените изисквания за прозрачност, отчетност и обществена отговорност при управлението на предоставените им ресурси.

В увода са дефинирани използваните изследователски подходи и методи, чрез които се постига основната цел на изследването, както и е представена логиката на емпиричната част, основана на анкетно проучване и анализ на публично оповестена информация от годишни финансови отчети и годишни доклади за дейността на юридически лица с нестопанска цел в България.

Формулирани са изследователските хипотези, които се изследват в емпиричната част, както и ограниченията на изследването, произтичащи от националния институционален и нормативен контекст, използваните публични източници на информация и времевия обхват на изследването.

ГЛАВА ПЪРВА. ТЕОРЕТИЧНИ И НОРМАТИВНИ ОСНОВИ НА ОТЧЕТНОСТТА НА ПРЕДПРИЯТИЯТА С НЕСТОПАНСКА ЦЕЛ

В глава първа на дисертационния труд са разгледани теоретико-методологичните и нормативните основи на отчетността на предприятията с нестопанска цел. Анализът е насочен към изясняване на същността и специфичните характеристики на предприятията с нестопанска цел, произтичащи от тяхната правна форма, целеполагане и обществена функция.

Отчетността на предприятията с нестопанска цел се отличава със специфични особености и проблеми, поради обстоятелството, че основната им цел не е реализирането на печалба, а постигането на общественополezni или групово значими цели.

1. Правни и организационни специфики на предприятията с нестопанска цел

В т. 1 се анализира секторът на **предприятията с нестопанска цел** като специфична група икономически субекти, при които правният статут, организационните характеристики и ресурсният модел определят организацията на отчетността и съдържанието на предоставяната пред заинтересовани лица финансова и нефинансова информация.

В подточка **1.1. Нормативна уредба, регламентираща дейността на предприятията с нестопанска цел** се разглежда действащата нормативна уредба, регулираща дейността на предприятията с нестопанска цел в България, като водещ акцент е поставен върху **Закона за юридическите лица с нестопанска цел (ЗЮЛНЦ)** като основополагащ нормативен акт, който дефинира правния статус, организационните форми и отчетните задължения на субектите от нестопанския сектор.

Анализирана е регламентацията на допълнителната стопанска дейност и това, че тя трябва да е подчинена на основната нестопанска цел. Подчертава се, че ЗЮЛНЦ допуска реализиране на стопански приходи, но изключва тяхното разпределение между учредители и членове, което поражда специфични отчетни проблеми, свързани с разграничаването на стопанската и нестопанската дейност, данъчното им третиране, както и с правилното представяне на резултатите от тях.

В подточка **1.2. Класификация на предприятията с нестопанска цел** се разглеждат основните класификационни признаци, по които могат да се групират предприятията с нестопанска цел, като се представя и тяхното многообразие по правни, организационни и функционални характеристики.

Класификацията се разглежда на първо място в правен аспект, като се изхожда от действащата нормативна уредба. ЗЮЛНЦ регламентира двете основни организационно-правни форми – сдружения и фондации, и въвежда разграничението между дейност в обществена и в частна полза.

Представени са класификационни подходи, основани на сферата на дейност, социалната функция и начина на възникване на организациите, разработени в националната научна литература, както и функционални класификации, използвани в статистическата практика и в международните изследвания за нестопанския сектор.

Въз основа на разгледаните правни, организационни и функционални характеристики в подточка 1.2. е предложена систематизираща таблица за класификация на предприятията с нестопанска цел.

2. Особенности, предназначение и ползватели на счетоводната информация в предприятията с нестопанска цел

В точка 2 се анализират особеностите на счетоводната информация в предприятията с нестопанска цел, като се изхожда от тяхната общественополезна мисия, специфичния ресурсен модел и многообразието на заинтересованите страни.

Представени са отличителните характеристики на организациите с нестопанска цел в сравнение с търговските дружества, както и произтичащите от тези особености специфики в организацията на отчетния процес.

Разгледани са основните групи ползватели на отчетната информация и техните специфични информационни потребности, като е акцентирано върху ролята на отчетността като инструмент за прозрачност и обществена легитимация на дейността на предприятията с нестопанска цел.

Подчертава се, че поради спецификата на източниците на средства (дарения, грантове, субсидии, членски внос и други непазарни източници), счетоводната информация следва да осигурява висока степен на проследимост на постъпленията и тяхното целево използване.

Изтъква се, че информационните потребности на вътрешните и външните потребители са по-широки и не се изчерпват с финансовите аспекти на дейността.

Особено внимание е отделено на връзката между счетоводната информация и годишния доклад за дейността, като се аргументира, че чрез съчетаването на финансова и нефинансова информация се преодоляват част от информационните ограничения на годишния финансов отчет.

3. Нормативна регламентация на отчетността в предприятията с нестопанска цел в България

В точка 3 е анализирана действащата нормативна уредба на отчетността на предприятията с нестопанска цел в България.

За счетоводното регламентиране на организациите с нестопанска цел в България е разработен **Националният счетоводен стандарт № 9 (НСС 9) „Представяне на**

финансовите отчети на предприятията с нестопанска дейност“. НСС 9 е специфичен национален счетоводен стандарт, който урежда реда за съставянето, формата и съдържанието на финансовите отчети на юридическите лица с нестопанска цел.

Извършен е задълбочен анализ на НСС 9 като основен специализиран нормативен акт, уреждащ отчетността на юридическите лица с нестопанска цел.

Разгледани са изискванията на НСС 9 за текущо счетоводно отчитане, разработване на счетоводна политика; необходимост от индивидуален сметкоплан с отделно отчитане на стопанска и нестопанска дейност; третиране на имуществените вноски като елемент на собствения капитал; разграничение между дарения без условия и членски внос (текущ приход) и дарения под условие (финансирания по НСС 20); отчитането на амортизируемите активи.

Анализирани са изискванията на НСС 9 за съставяне и представяне на годишните финансови отчети на предприятията с нестопанска дейност, като е изведено, че счетоводният баланс се изготвя по реда на НСС 1, а за отчетите за приходите и разходите от нестопанската и от стопанската дейност са регламентирани специфични форми. Разгледани са и изискванията за съставяне на отчет за паричните потоци съгласно приложение № 4 в НСС 9 и изискванията на НСС 7 „Отчети за паричните потоци“.

Особено внимание е обърнато на факта, че **НСС 9 не е актуализиран от 2007 г.**, в резултат на което не отразява последващи изменения в други национални счетоводни стандарти.

Анализът на НСС 9 показва, че стандартът се характеризира с неяснота и непълнота на регламентацията, произтичащи от липсата на цялостна концептуална рамка, съобразена със спецификата на нестопанския сектор. Установени са неясноти относно съдържанието и структурата на елементите на финансовия отчет, разграничаването на стопанската и нестопанската дейност, както и отчитането на специфични отчетни обекти, характерни за предприятията с нестопанска цел. Стандартът не предоставя достатъчно методологични насоки по отношение на оповестяването на финансова и нефинансова информация.

4. Сравнителен анализ на чуждестранни модели и добри практики при отчетността на предприятията с нестопанска цел

Направен е сравнителен преглед на национални и международни модели при отчетността на предприятията с нестопанска цел.

Анализирани са утвърдени рамки, сред които Charities SORP (Великобритания), PBE FRS 48 (Нова Зеландия) и ASC Topic 958 (САЩ), които адаптират общите счетоводни принципи към мисията, финансирането и обществената отговорност на организациите с нестопанска цел.

Направеният обзор на международната и националната нормативна уредба показва ясно изразена **нормативна фрагментираност и концептуална нееднородност**.

Въпреки усилията на отделни държави да разработят собствени специализирани рамки, отсъствието на универсален международен стандарт ограничава съпоставимостта, прозрачността и надеждността на отчетите на организациите с нестопанска цел в различните държави и създава затруднения за предприятията с нестопанска цел, както и за техните донори и финансиращи организации при трансгранично сътрудничество.

Анализът на съществуващата научна литература и публикуваните сравнителни и емпирични изследвания показва, че прилагането на стандарти, разработени основно за търговски предприятия, не удовлетворява в пълна степен информационните потребности и отчетната специфика на нестопанския сектор. Това води до ограничена полезност на финансовите отчети за заинтересованите страни и влияе негативно върху общественото доверие.

5. Глобална рамка за хармонизиране на отчетността на предприятията с нестопанска цел

В точка 5 са разгледани развитието на инициатива IFR4NPO и разработването и публикуването на първия **международен стандарт за предприятията с нестопанска цел - International Non-Profit Accounting Standard (INPAS) през октомври 2025 г.**

Анализирани са целите, обхватът и концептуалната логика на стандарта, насочени към повишаване на прозрачността, съпоставимостта и доверието в сектора.

Сравнението между INPAS и действащия НСС 9 показва съществени концептуални и методологични различия.

Докато НСС 9 има ограничен обхват и регламентира предимно формата и съдържанието на финансовите отчети, INPAS представлява цялостна международна рамка, разработена специално за предприятията с нестопанска цел и насочена към счетоводното третиране на характерни за сектора операции и отчетни обекти.

INPAS въвежда ясно разграничение между условия за признаване на приходи и ограничения върху използването на ресурсите, както и фондово отчитане на нетните активи, което липсва в НСС 9. INPAS предвижда по-детайлна класификация и оповестяване на разходите, включително разходи за фондонабиране и програмни дейности, както и структурирано представяне на нефинансова информация за мисията, резултатите и общественото въздействие.

На тази основа е обоснован изводът, че INPAS има потенциал да преодолее установени дефицити на националната уредба и да послужи като ориентир за нейното бъдещо развитие.

ГЛАВА ВТОРА ОСОБЕНОСТИ И АКТУАЛНИ ПРОБЛЕМИ В ОТЧЕТНОСТТА НА ПРЕДПРИЯТИЯТА С НЕСТОПАНСКА ЦЕЛ

1. Особености на счетоводната политика и индивидуалния сметкоплан в предприятията с нестопанска цел

В тази точка на дисертационния труд са разгледани особеностите на счетоводната политика и индивидуалния сметкоплан в предприятията с нестопанска цел, обусловени от характера на тяхната дейност, източниците на финансиране и нормативните изисквания за разграничаване на стопанската и нестопанската дейност.

Поставен е акцент върху необходимостта счетоводната политика и индивидуалният сметкоплан да осигуряват възможност за аналитично отчитане на приходите и разходите по вид дейност, както и за проследяване на целевото използване на предоставените ресурси.

2. Особености при отчитане на специфичните отчетни обекти в предприятията с нестопанска цел

В точка 2. се разглеждат специфичните отчетни обекти, които поражда методологични различия спрямо стопанските предприятия, както и предпоставките за възникване на проблеми при тяхното признаване, класифициране, представяне и оповестяване.

В подточка 2.1. **Особености на капиталовата структура на предприятието с нестопанска цел** се разглеждат специфичните характеристики на капитала при предприятията с нестопанска цел, обусловени от липсата на разпределение на печалба и

от целевия характер на дейността. Анализирани са съставът и структурата на собствения капитал, начинът на формиране и изменение на резервите.

В подточка 2.2. Финансов резултат – формиране, представяне и отчетни специфики – разглежда се механизмът на формиране на финансовия резултат при предприятията с нестопанска цел и неговото представяне, като се акцентира върху отчетните специфики, произтичащи от разграничаването на нестопанска и допълнителна стопанска дейност

В подточка 2.3. Особености при отчитането на активите при предприятията с нестопанска цел – изследват се особеностите при отчитане на активите и произтичащите затруднения, включително във връзка с придобиване, оценяване и представяне, в зависимост от характера на ресурсите и предназначението им за мисията.

В подточка 2.4. Специфика на разчетите и организация на отчетността им в предприятията с нестопанска цел се разглеждат спецификата, организацията и отчитането на разчетите.

В подточка 2.5. Приходи при предприятията с нестопанска цел – класификация и отчетни особености са представени класификацията на приходите в предприятията с нестопанска цел и спецификите при тяхното счетоводно отчитане.

Анализирани са основните източници на приходи, характерни за нестопанския сектор, включително дарения, членски внос и други постъпления, като е обърнато внимание на тяхното признаване и представяне във финансовите отчети.

Поставен е акцент върху разграничаването между дарения без условия и дарения под условия, както и върху отражението на това разграничение върху момента на признаване на приходите и начина им на отчетно представяне. Специално внимание е отделено на разграничаването между приходи от нестопанска и стопанска дейност и на необходимостта от тяхното отделно отчитане.

В подточка 2.6. Разходи при предприятията с нестопанска цел – класификация и отчетни особености е представена нормативно установената класификация в НСС 9 на разходи за регламентирана дейност и административни разходи. В счетоводната теория и практика се срещат различни алтернативни подходи за отчитане на разходите за дейността и административните разходи, базирани на използването на сметките от група 60 „Разходи по икономически елементи“ и група 61 „Разходи за дейността“. Предложена е систематизация на тези подходи в Приложение №1 и е направен сравнителен анализ.

3. Счетоводно отчитане на допълнителната стопанска дейност на предприятията с нестопанска цел

В точката се разглеждат нормативните и счетоводните аспекти на допълнителната стопанска дейност на предприятията с нестопанска цел, с акцент върху изискването за отчетно разграничаване между стопанската и нестопанската дейност.

Съгласно ЗЮЛНЦ, юридическите лица с нестопанска цел могат да извършват допълнителна стопанска дейност само ако тя е свързана с предмета на основната дейност, за която са регистрирани, и ако приходите от нея се използват за постигане на целите, определени в устава или учредителния акт.

Анализирани са проблемите, произтичащи от липсата на легална дефиниция за понятието „свързана дейност“ и отсъствието на количествени или функционални индикатори за „допълнителност“. Разгледани са данъчните последици по ЗКПО и ЗДДС, проблемите при отчитането на т.нар. „разпределяеми разходи“, изискванията на НСС 9 за съставяне на отделен отчет за приходите и разходите за стопанската дейност.

Представени са потенциалните рискове и затруднения при отчитането на стопанската дейност и отражението им върху прозрачността, данъчното третиране и съпоставимостта на отчетната информация, възможността за осъществяване на стопанската дейност чрез учредяване на дъщерно търговско дружество като алтернативен организационен модел.

С цел подпомагане на отчетното разграничаване на стопанската и нестопанската дейност, в **Приложение № 2** е разработена сравнителна таблица, в която са систематизирани основните различия между тях.

4. Годишни финансови отчети на предприятията с нестопанска цел: методологични особености и практически проблеми

В тази точка са изследвани особеностите и проблемите при годишното счетоводно приключване, съставянето и представянето на годишните финансови отчети на предприятията с нестопанска цел.

Анализирани са изискванията за форма и съдържание на счетоводния баланс, отчета за приходите и разходите от нестопанската дейност, отчета за приходите и разходите от стопанската дейност, отчета за паричните потоци, приложението.

Въпреки че годишните финансови отчети представляват основен източник на информация за финансовото състояние, резултатите и ресурсната обезпеченост на предприятията с нестопанска цел, тяхната информационна функция често остава

ограничена. В този контекст се утвърждава значимата роля на годишния доклад за дейността.

5. Оценка на дейността на предприятията с нестопанска цел в контекста на годишния доклад

Годишният доклад за дейността представлява отчетен документ, различен от годишния финансов отчет, чрез който се информират заинтересованите лица относно различните аспекти на дейността на организацията с нестопанска цел.

Фондациите и сдруженията в обществена полза са задължени да изготвят и публикуват годишен доклад за дейността, съгласно чл. 40 от ЗЮЛНЦ, който следва да съдържа информация за извършените дейности, използваните ресурси, постигнатите резултати, даренията и финансовия резултат.

В подточка 5.1. Съдържание, предназначение и значение на годишния доклад за дейността на юридическите лица с нестопанска цел са анализирани съдържанието и предназначението на годишния доклад за дейността, както и неговото значение за осигуряване на прозрачност, публичност и отчетност пред заинтересованите страни.

В подточка 5.2 са разгледани подходите за оценка на дейността и ефективността на предприятията с нестопанска цел, като се акцентира върху ограниченията на финансовите показатели и необходимостта от използване на допълваща нефинансова информация. Предложен е примерен модел за анализ и оценка на цялостната дейност на ЮЛНЦ, който позволява оценка на финансовото състояние и ефективността на ЮЛНЦ, независимо от тяхната големина, сфера на дейност или начин на финансиране.

В подточка 5.3. са изследвани проблемите при оповестяването на доброволческия труд като специфичен ресурс, както и перспективите за по-адекватното му представяне в годишния доклад за дейността. В чуждестранната литература се срещат различни **подходи за остойностяване на доброволческия труд**, които са представени в **Приложение № 6.**

Предложен е **модел за остойностяване на доброволческия труд, базиран на три подхода** (заместваща стойност, алтернативни разходи и вътрешна диференциация), и адаптиран към българския контекст чрез използване на публично достъпни индикатори (МРЗ, средна заплата, пазарни ставки) (**Вж. Приложение №7).**

ГЛАВА ТРЕТА ЕМПИРИЧЕН АНАЛИЗ НА ПРОБЛЕМИТЕ В ОТЧЕТНОСТТА НА ПРЕДПРИЯТИЯТА С НЕСТОПАНСКА ЦЕЛ В БЪЛГАРИЯ

1. Анализ на тенденциите при историческото развитие на предприятията с нестопанска цел в България

В точка 1 на Глава трета е извършен анализ на историческото развитие и еволюцията на предприятията с нестопанска цел в България. Изследвани са динамиката на броя и видовете организации.

2. Методология, предимства и ограничения на емпиричното изследване

В точка 2 е представена общата методологична рамка на емпиричното изследване, включително логиката на изследователския дизайн, използваните методи и обосновката на избраните аналитични подходи.

В подточка 2.1 „Методология на изследването“ е представена методологията на емпиричното изследване, основана на съчетаване на количествени и качествени изследователски подходи. Обоснована е необходимостта от комбинирано прилагане на различни методи с оглед комплексния характер на отчетността на предприятията с нестопанска цел и многообразието на разглежданите отчетни аспекти. Изборът на използваните методи е съобразен с целта и задачите на изследването, както и със спецификата на нормативната уредба и отчетната практика в нестопанския сектор.

Приложени са следните методи:

- *Анкетно проучване, насочено към счетоводители и финансови директори на организации с нестопанска цел, с цел установяване на практическите аспекти на проблемите в отчетността.*

Проучването е проведено с онлайн анкетна карта с отворени и затворени въпроси.

Анкетното проучване е използвано с цел идентифициране, систематизиране и количествено измерване на възприеманите от практикуващите счетоводители и финансови директори проблеми и затруднения при прилагането на нормативната и методическата рамка на отчетността в предприятията с нестопанска цел.

Получените **63 валидно попълнени анкетни формуляра** са обработени чрез статистическия софтуер IBM SPSS Statistics v.27 и Microsoft Excel 2016, като обработката е насочена към систематизиране, анализ и интерпретация на емпиричните резултати.

Данните от анкетата са обработени чрез описателни и корелационни статистически методи с цел да се установят зависимости между нормативната яснота, сложността на отчетните обекти и практическите затруднения в счетоводния процес.

➤ **Контент анализ (анализ на съдържанието) на годишни финансови отчети и доклади за дейността на български юридически лица с нестопанска цел в две направления:**

- 1) С цел изследване на степента на прозрачност, пълнота и достъпност на оповестената информация в контекста на нормативните изисквания и добрите международни практики, както и изследване на проблемите при разграничаването на стопанската дейност, са анализирани годишните финансови отчети и годишните доклади за дейността на **12 ЮЛНЦ**, включително техните дъщерни дружества, за периода 2020–2024 г., публикувани и публично достъпни в ТРРЮЛНЦ.
- 2) За изследване на практиките и проблемите при оповестяване на доброволческия труд са анализирани годишните доклади на дейността на общо **37 ЮЛНЦ**, за периода 2022–2024 г., публикувани и публично достъпни в ТРРЮЛНЦ.

Представянето на резултатите от цялото емпирично изследване е организирано по основните проблемни аспекти на отчетността. За всеки аспект се прилага комбиниран методологичен подход, като се анализират получените емпирични резултати от количествените и качествените методи.

В подточка **2.2. Предимства и ограничения на изследването** са анализирани предимствата и ограниченията на приложената методология. Оценена е нейната приложимост за изследване на отчетността на юридическите лица с нестопанска цел, както и ограниченията.

3. Емпиричен анализ на проблемите, произтичащи от нормативната уредба и особеностите на отчетните обекти при предприятията с нестопанска цел

В точка 3 е извършен емпиричен анализ на проблемите, произтичащи от действащата нормативна уредба и спецификата на отчетните обекти при предприятията с нестопанска цел. Оценено е практическото отражение на нормативните изисквания

върху счетоводното отчитане, представянето и оповестяването на информацията, като са идентифицирани зони на неяснота, непоследователност и ограничена приложимост.

С цел идентифициране на практическите проявления на установените недостатъци и неясноти в Национален счетоводен стандарт 9, е осъществен емпиричен анализ, основан на резултатите от анкетното проучване.

В резултат на съпоставянето на описателните и корелационните анализи може да се обобщи, че:

- **80,9 %** от респондентите (51 лица) идентифицират нормативни дефицити в Национален счетоводен стандарт 9, като **61,9 %** посочват необходимост от **частична актуализация**, а **19,0 %** – от **цялостно преработване** на стандарта;
- отчетните обекти, при които респондентите отчитат **най-висока степен на затруднение**, са отчитането на финансираня, класификацията и отчитането на разходите и признаването и отчитането на приходите;
- между нивото на неяснота на НСС 9 и затрудненията при текущото счетоводно отчитане е установена **положителна и статистически значима зависимост** ($\rho = 0,309$; $p = 0,015$);
- между нивото на неяснота на НСС 9 и затрудненията при годишното счетоводно приключване и изготвянето на годишните финансови отчети и доклади също е установена **положителна и статистически значима зависимост** ($\rho = 0,321$; $p = 0,011$);
- Корелационният анализ чрез интегрирания показател показва, че нивото на неяснота на НСС 9 е **статистически значимо** свързано със затруднения при отчитането на всички изследвани в анкетното проучване отчетни обекти и процедури в юридическите лица с нестопанска цел ($\rho = 0,324$; $p = 0,010$).

Следователно, **Хипотеза №1:** Съществува положителна зависимост между представените от автора недостатъци (неяснота и непълнота) на Национален счетоводен стандарт 9 и практическите затруднения в отчетността на юридическите лица с нестопанска цел, **се потвърждава.**

Този резултат, основан на професионалните оценки на 63 респонденти, обслужващи общо 141 предприятия с нестопанска цел, потвърждава направените изводи, че идентифицираните нормативни слабости намират отражение в счетоводната практика и са свързани с възникването на практически затруднения в отчетността. Това

обосновава необходимостта от актуализиране и прецизиране на действащия счетоводен стандарт с цел подобряване на условията за прилагане в практиката.

4. Анализ на проблемите при разграничаване на стопанската и нестопанската дейност

В тази точка са анализирани практическите трудности в отчетността на предприятията с нестопанска цел при разграничаването на стопанската и нестопанската дейност.

Въз основа на приложените методи на честотен анализ на анкетните данни, комбиниран количествено-качествен анализ и съдържателен анализ на свободните отговори, както и на резултатите от документалния анализ на годишните финансови отчети и докладите за дейността на изследваните юридически лица с нестопанска цел, обобщено резултатите показват следното:

- Честотният анализ на отговорите по Въпрос №8 доказва, че разграничаването на стопанската и нестопанската дейност представлява реален практически проблем: 56% от респондентите посочват наличие на затруднения (32% „понякога – в отделни казуси“ и 24% „да, поражда затруднения“).
- Честотният анализ на отговорите по Въпрос №12 доказва, че най-често срещаните затруднения при отчитането на стопанската дейност са пряко свързани с разграничаването: 34 респонденти посочват проблеми при разпределението и данъчното третиране на общи разходи, 28 респонденти (45,2%) – при определяне на границата между стопанска и нестопанска дейност, 17 респонденти (27%) – при данъчното третиране на приходите и разходите, и 15 респонденти (24%) – при формирането на финансовия резултат от стопанската дейност. Тези резултати доказват, че отчетните затруднения се концентрират именно в области, зависими от правилното разграничаване.
- Комбинираният количествено-качествен анализ на Въпрос №12 доказва, че затрудненията не са изолирани, а се проявяват като взаимосвързан комплекс от проблеми, при който неясното разграничаване води до трудности при разпределение на разходите, данъчно третиране и определяне на резултата от стопанската дейност.
- Съдържателният анализ на свободните коментари („друго“) доказва причинно-следствения механизъм на връзката, като показва конкретни

практически затруднения: документиране на стопански операции като дарения, „дарения“ срещу участие в събития, затруднения при продажба на активи и платени реклами. Тези примери доказват, че проблемите при разграничаването водят до реални счетоводни и данъчни проблеми.

- Документалният анализ на годишните финансови отчети и докладите за дейността за периода 2020–2024 г., допълнен с анализ на показателите ROE и NPM на дъщерните търговски дружества, доказва, че проблемите, установени чрез анкетното проучване, се проявяват и на равнище счетоводно представяне и оповестяване, чрез аналитично недостатъчно разграничаване на стопанската дейност, ограничена информация за нейния мащаб и резултати и висока вариативност в рентабилността на дъщерните дружества, което затруднява външната оценка на приноса на стопанската дейност към нестопанската мисия.

Представените емпирични резултати **потвърждават Хипотеза №3**, като показват, че затрудненията при разграничаването на стопанската и нестопанската дейност водят до по-чести проблеми при правилното и адекватното отчитане на стопанската дейност в ЮЛНЦ.

Въз основа на резултатите от анализа се препоръчва юридическите лица с нестопанска цел да въведат ясно формулирани вътрешни правила за разграничаване на стопанската и нестопанската дейност, да осигурят достатъчна аналитичност на индивидуалния си сметкоплан за обособяване на стопанските операции и да разширят обхвата и детайлността на публично оповестяваната информация относно характера, мащаба и резултатите от стопанската дейност, с цел повишаване на яснотата, прозрачността и възможността за вземане на решения от потребителите на информация.

5. Анализ на използваните финансови и нефинансови показатели

С оглед установяване на практиките в сектора, в анкетната карта беше включен въпрос, насочен към идентифициране на честотата на използване на основните финансови и нефинансови показатели в ЮЛНЦ: „7. В каква степен в обслужваните от Вас ЮЛНЦ се извършва оценка или анализ по следните показатели и направления? “.

Целта е да се установи кои показатели най-често се прилагат и доколко е осъзната необходимостта от използване на аналитични показатели при вземането на управленските решения.

Данните са обработени чрез **дескриптивен (описателен) честотен анализ**, който е най-подходящ за изследвания, целящи да опишат разпределението и честотата на наблюденията, без да се търсят статистически зависимости между променливите. Той позволява да се определи какви финансови и нефинансови показатели се прилагат най-често и какви – най-рядко.

Резултатите от анкетното проучване сред 63 респонденти показват, че анализът на финансовото състояние и дейността на юридическите лица с нестопанска цел се прилага ограничено и несистемно.

Установено е, че 54,0% от респондентите не използват показатели за ликвидност, а 52,4% не прилагат анализ на платежоспособността. Само 15,9% от анкетираните използват редовно показатели за ликвидност, а 17,5% – показатели за платежоспособност.

По отношение на структурните показатели е установено, че 57,1% от респондентите не анализират структурата на активите, а 58,7% не прилагат анализ на капиталовата структура. За разлика от тях, анализът на структурата на разходите и приходите се използва по-често – 22,2% от респондентите извършват редовно анализ на разходната структура, а 20,6% – анализ на структурата на приходите.

Показателите за ефективност се използват с ниска честота, като 55,6% от анкетираните не прилагат показатели за ефективност на разходите, а 57,1% – показатели за ефективност на приходите. Най-често използван показател е „Изпълнение на бюджета/финансиранията спрямо отчетените разходи“, който се прилага редовно или при необходимост от 60,4% от респондентите.

Показателите, свързани със стопанската дейност, се използват ограничено – 63,5% от анкетираните не анализират рентабилността на стопанската дейност, а 58,7% не изчисляват дела на стопанската дейност в общите приходи. Показателят възвръщаемост на активите (ROA) се използва редовно от 11,1% от респондентите, а балансираната карта за оценка на резултатите (Balanced Scorecard) е най-слабо прилаганият аналитичен инструмент – 76,2% от анкетираните посочват, че не го използват.

Сред нефинансовите показатели по-висока честота на използване имат показатели като брой бенефициенти, доброволци и часове доброволен труд – 23,8% от респондентите ги прилагат редовно, а 38,1% – при необходимост.

Ранжирането на показателите според средната честота на използване потвърждава, че аналитичните практики в сектора са насочени основно към контрол

върху изпълнението на бюджета и отчетността пред донори, докато класическите финансови показатели и интегрираните аналитични модели се прилагат ограничено.

6. Анализ на оповестяванията в годишните финансови отчети и годишните доклади за дейността на българските юридически лица с нестопанска цел

В подточка 6.1. Проблеми при оповестяване на информация в годишните финансови отчети и годишните доклади за дейността са идентифицирани основни проблеми при оповестяването на информация, включително непълнота, формализъм и липса на съпоставимост, които ограничават полезността на отчетите за външните потребители.

Емпиричният анализ е реализиран поетапно, чрез комбиниране на резултатите от анкетно проучване със счетоводители и финансови директори и последващ контент анализ на реално публикувани годишни финансови отчети и доклади за дейността.

На първия етап са анализирани възприеманите от практикуващите счетоводители и финансови директори на ЮЛНЦ затруднения при изготвянето на оповестяванията в приложенията към годишния финансов отчет.

Резултатите от анкетното изследване показват, че най-често проблеми възникват при оповестяването на разходите по проекти и тяхното финансиране, при даренията и финансиранятия, както и при сделките и взаимоотношенията със свързани лица. Тези области се открояват като най-рискови от гледна точка на непълнота, тълкувателна несигурност и необходимост от прилагане на професионална преценка.

По-рядко са идентифицирани затруднения при оповестяванията, свързани със събития след датата на годишния финансов отчет и с условните задължения и провизии.

Значителна част от респондентите посочват, че обслужваните от тях организации не изготвят приложения към ГФО поради това, че са микропредприятия, което ограничава обема на публично достъпната финансова информация.

В подточка 6.2. Анализ на ролята на годишния доклад за дейността е анализирана ролята на годишния доклад за дейността като документ за представяне на нефинансова информация пред заинтересованите страни.

Емпиричният анализ на оповестяванията в годишните финансови отчети и годишните доклади за дейността е изграден върху индикаторен модел, структуриран в

три категории: D1 – оповестявания в годишния финансов отчет, D2 – оповестявания в годишния доклад за дейността и D3 – оповестявания, свързани със стопанската дейност.

Моделът се базира на утвърдени подходи в счетоводната литература за изследване на разкриването на информация, като е адаптиран към действащата нормативна уредба и към спецификата на отчетността на българските юридически лица с нестопанска цел.

За целите на анализа е разработена работна таблица в MS Excel, в която е приложена комбинирана система за оценяване, съобразена с характера на проверяваната информация. Наличието на задължителни отчетни форми и документи се оценява чрез бинарна скала, а степента на оповестяване на съдържателните елементи – чрез петстепенна скала, позволяваща разграничаване на различни нива на детайлност и информативност.

Категория D1 обхваща представянето на основните отчетни форми и съдържанието на приложението към годишния финансов отчет, като максималният възможен резултат е 80 точки. Категория D2 оценява публикуването и съдържанието на годишния доклад за дейността, с акцент върху дейности, ресурси, резултати и нефинансова информация, като максималният резултат е 61 точки. Категория D3 е насочена към оповестяването на стопанската дейност и връзката ѝ с нестопанската дейност, с максимален резултат от 10 точки. Общият максимален брой точки за една организация е 151.

Емпиричният анализ е осъществен чрез ръчен контент анализ на публикуваните годишни финансови отчети и годишни доклади за дейността за периода 2020–2024 г., което позволява прецизно идентифициране и класифициране на информацията при условия на значителна хетерогенност в отчетните практики на ЮЛНЦ.

Изследването обхваща извадка от **12 организации с нестопанска цел**, идентична с тази, използвана при анализа на стопанската дейност, което осигурява методологична последователност и съпоставимост на резултатите.

Анализът потвърждава ролята на годишния доклад за дейността за оповестяване на информация пред заинтересованите страни, компенсираща част от ограниченията на годишния финансов отчет в сектора на юридическите лица с нестопанска цел.

Прегледът на годишните доклади за дейността на изследваните юридически лица с нестопанска цел показва, че в значителна част от тях се съдържа информация за източниците на финансиране, дарителите, донорските програми и стопанската дейност, доброволците, която допълва информацията в годишните финансови отчети.

Тези документи съществено разширяват обхват на информацията, която се предоставя на потребителите. Те осигуряват интерпретативна информация, чрез която финансовите данни могат да бъдат разбрани по смисъл, насоченост и обществено предназначение. Допълнително, чрез представянето на конкретни количествени показатели за обхвата на дейността и качествени описания на резултатите и въздействието, годишните доклади позволяват да се направят изводи относно постигнатите обществени резултати.

Анализът на годишните доклади за дейността показва, че те предоставят информация, която не се съдържа или е представена ограничено в годишния финансов отчет, включително относно източниците на финансиране, структурата на разходите, стопанската дейност, както и постигнатите резултати и въздействието на нестопанската дейност. По този начин годишният доклад за дейността изпълнява допълваща функция спрямо финансовия отчет.

Въз основа на резултатите от сравнителния документален анализ и приложението на индикаторния модел за оценка на оповестяванията, **Хипотеза №2:** Анализът на информацията от годишните доклади за дейността на юридическите лица с нестопанска цел спомага за по-добра информираност на потребителите и известно преодоляване на информационните недостатъци на годишния финансов отчет на юридическите лица с нестопанска цел, **се потвърждава.**

В подточка 6.3. Анализ на оповестяванията в годишните финансови отчети и докладите за дейността е направен сравнителен анализ на съдържанието и качеството на оповестяванията във финансовите отчети и докладите за дейността.

Детайлният анализ на оповестяванията в годишните финансови отчети и доклади показва, че се открояват редица проблеми и ограничения в публично представяната информация, които могат да бъдат обобщени по следния начин:

- непълнота или липса на приложения към ГФО, включително отсъстващи разяснения за счетоводна политика, финансови инструменти, рискове, свързани лица, персонал и събития след датата на баланса;
- липса на отчет за паричните потоци и отчет за собствения капитал в отделни случаи, което ограничава възможностите за проследяване на ликвидността и промяната в нетните активи;
- липса или формално изготвяне на годишен доклад за дейността, без достатъчна аналитична информация за дейности, резултати и въздействие;

- недостатъчно оповестяване на информация за стопанската дейност – често липсва ясно описание на характера на дейностите, бизнес модела и връзката между стопанските приходи и нестопанските цели;
- ограничени оповестявания за рискове и вътрешни контролни механизми, което затруднява оценката на устойчивостта и управленските практики;
- значителна разнородност на публикуваните годишни доклади за дейността – вариращи от подробно структурирани документи със съществена аналитична и визуална информация до кратки, доклади с ограничено съдържание, например 1 страница;
- ограничено оповестяване на финансови показатели, включително липса на систематични количествени данни, аналитични съпоставки и ключови индикатори за резултат и въздействие.
- ограничено оповестяване на нефинансови индикатори - доброволци, бенефициенти, социален ефект, мащаб и резултати от програмите са частично или несистематично представени.

За изследване на **хипотезата относно зависимостта между размера на приходите от нестопанска дейност и нивото на оповестяване** е приложен сравнителен анализ на двата показателя, основан на тяхното разпределение в рамките на извадката и структуриране чрез квадрантен модел.

За всяка организация бяха изчислени два усреднени показателя за периода 2020–2024 г.: (1) *среден размер на приходите от нестопанска дейност*, и (2) *средно ниво на оповестяване*.

Стойностите са изчислени като **средни аритметични величини** от петгодишните наблюдения за съответната организация. Този подход позволява да се елиминират годишните флукуации.

Класифицирането на организациите в четирите квадранта е извършено чрез сравнение на техните показатели със съответните медианни прагове на извадката. Разпределението се основава на следните критерии:

- **Квадрант I:** Ср.р-р ПрихНСД > 2430 и НО > 88
- **Квадрант II:** Ср.р-р ПрихНСД ≤ 2430 и НО > 88
- **Квадрант III:** Ср.р-р ПрихНСД ≤ 2430 и НО ≤ 88
- **Квадрант IV:** Ср.р-р ПрихНСД > 2430 и НО ≤ 88

Така всяка организация е разположена в съответния квадрант според това дали нейните усреднени показатели се намират над или под медианните стойности за извадката. Получените резултати са представени в следващата таблица:

Таблица 1

Зависимост на ниво на оповестяване от размера на приходите

Квадрант	Характеристика (по двата показателя)	Организации
I	Висок Ср.р-р ПрихНСД + високо НО	SOS Детски селища; Български футболен съюз; Фондация „Заедно в час“
II	Нисък Ср.р-р ПрихНСД + високо НО	Сдружение „Фридрих Шилер“; Зелени Балкани (гранично: СНЦ „Еквилибриум“)
III	Нисък Ср.р-р ПрихНСД + ниско НО	Съюз на слепите в България; СБА; За Земята; Фондация „Чудомир“
IV	Висок Ср.р-р ПрихНСД + ниско НО	БДЗП; Българска федерация по волейбол

Източник: собствена интерпретация на автора

Получените резултати показват, че организации с по-високи приходи могат да имат както високи, така и ниски стойности на ниво на оповестяване.

Полученото квадрантно разпределение не очертава еднопосочна зависимост между усреднения размер на приходите от нестопанска дейност и средното ниво на оповестяване. Наблюдават се организации с по-високи приходи и ниски стойности на ниво на оповестяване, както и организации с по-ниски приходи и относително високи стойности на ниво на оповестяване. По-големият размер на приходите от нестопанска дейност не предполага автоматично по-широко или по-пълно оповестяване в ГФО и ГД.

Въз основа на получените емпирични резултати, **Хипотеза №4:** Ако предприятията с нестопанска цел имат по-големи по размер приходи от нестопанската дейност, то те оповестяват по-детайлна информация в своите годишни финансови отчети и годишни доклади за дейността, **не се потвърждава.**

В подточка 6.4 Анализ на оповестяването на доброволческия труд е оценена е степента, в която този ресурс се представя в отчетите и докладите, и са идентифицирани проблеми и възможности за по-адекватното му оповестяване.

Анализът на оповестяването на доброволческия труд разкрива значителна вариативност в практиките на българските юридически лица с нестопанска цел както по отношение на обхвата и детайлността на представяната информация, така и по отношение на нейната систематичност и последователност във времето.

Доброволческият труд се идентифицира като съществен нефинансов ресурс с висока обществена стойност, който в преобладаващата част от случаите остава извън обхвата на традиционната финансово-счетоводна отчетност.

Резултатите от анкетното проучване показват, че в над половината от изследваните организации доброволческият труд е съществен за дейността, но не се отразява чрез вътрешни регистри или отчети. По-малка част от организациите поддържат вътрешна отчетност за доброволците, обикновено с административен характер, докато остойносттаването на доброволческия труд и неговото публично оповестяване в годишните доклади за дейността се прилагат в изключително ограничен брой случаи. Това води до подценяване на реалния мащаб на човешкия капитал и организационния капацитет, както и до непълно представяне на социалния принос на ЮЛНЦ.

Допълнителният контент анализ на годишните доклади за дейността на 37 юридически лица с нестопанска цел за периода 2022–2024 г. позволява типологизиране на практиките по оповестяване на доброволческия труд в четири категории: липса на информация; спорадично споменаване; частично описание с конкретни примери; и подробно структурирано представяне с количествени и качествени елементи.

Резултатите от анализа разкриват значителна разнородност в подходите към оповестяването на доброволческия труд сред изследваните организации. Само 16.22 % от тях (6 от 37 изследвани ЮЛНЦ) предоставят структурирано описание, включващо качествени и в отделни случаи – количествени елементи, свързани с приноса на доброволците.

Резултатите от емпиричното изследване обосновават необходимостта от разработване и прилагане на практически приложим модел за оповестяване на доброволческия труд, който да осигурява надеждна, сравнима и релевантна информация за външните заинтересовани страни и да допринася за по-пълно представяне на обществената роля и устойчивостта на предприятията с нестопанска цел.

7. Възможности за преодоляване на проблемите в отчетността на предприятията с нестопанска цел

В т. 7 са формулирани възможности и насоки за преодоляване на установените проблеми в отчетността на предприятията с нестопанска цел.

Предложенията са основани на резултатите от емпиричното изследване и са насочени към усъвършенстване на нормативната уредба, методологичната яснота и практиките за финансово и нефинансово оповестяване.

Систематизират се направления за усъвършенстване на отчетността на ЮЛНЦ, извлечени от емпиричните резултати и от сравнителния анализ на нормативната и методическата рамка.

Резултатите от анкетното проучване (n=63) показват, че приоритетни фактори според счетоводителите и финансовите директори на ЮЛНЦ са: **повишаването на квалификацията на счетоводителите (54/63; 85,7%)** и **въвеждането на по-детайлни специализирани стандарти за ЮЛНЦ (47/63; 74,6%)**.

Следват мерки с отчетно-административен фокус: унифицирани форми/образци и указания за проектна отчетност (36 респонденти) и съгласуване на изискванията между държавни институции и донори (34 респонденти), което емпирично потвърждава наличието на дублиране и несъгласуваност на форматите и отчетните изисквания, което води до административна тежест.

Предложени са конкретни насоки за **актуализацията и методическото доразвиване на НСС 9** като неотложна предпоставка за редуциране на тълкувателната несигурност и за повишаване на съпоставимостта на отчетната информация.

Основните насоки за усъвършенстване включват:

- прецизиране на обхвата на стандарта чрез ясно и недвусмислено дефиниране на категориите организации, които попадат в приложното му поле;
- въвеждане на единни критерии за разграничаване на стопанска и нестопанска дейност, с цел избягване на противоречия между счетоводното и данъчното третиране;
- допълване на разделите, свързани с дарения и финансираня, включително с примери за тяхното отчитане по аналогия с международните стандарти;
- ясно дефиниране на понятията „разходи за регламентирана дейност“ и „административни разходи“, критерии за разграничаването им и методики за разпределение;
- регламентиране на задължително оповестяване на информация за стопанската дейност в приложенията към годишния финансов отчет и годишния доклад за дейността, с цел ясно разграничаване от нестопанската дейност;

- по-пълно оповестяване на финансиранията и даренията, доброволческия труд и нефинансовата информация в приложенията към отчетите;
- актуализиране на приложенията към стандарта, така че да се елиминират остарели категории като „извънредни приходи и разходи“;
- изясняване в рамките на НСС 9 дали амортизацията следва да се прилага универсално или е допустимо диференцирано третиране в зависимост от източника на придобиване и икономическата роля на актива;
- разработване на специализирана структура на счетоводния баланс за предприятия с нестопанска цел в рамките на НСС 9, която да отчита особеностите на нестопанската дейност и характера на използваните ресурси;
- с оглед повишаване на информативната и аналитичната стойност на баланса на предприятията с нестопанска цел е целесъобразно статия „Други резерви“ да бъде структурирана чрез обособяване на отделни подстатии, отразяващи резултатите от нестопанската и стопанската дейност, като например „Резултат от нестопанска дейност“ и „Резултат от стопанска дейност“;
- по-ясно структуриране и оповестяване на елементите на собствения капитал в баланса на ЮЛНЦ, включително връзката им с дарения, финансираня и ограничения за използване.

Въз основа на добрите практики от литературата може да се създаде **примерен унифициран сметкоплан за ЮЛНЦ**, който да осигурява улесняване на работата на счетоводния персонал, както и по-висока степен на съпоставимост и контрол.

Необходимо е изготвянето на **официално методическо ръководство** или „Насоки за прилагане на НСС 9“, аналогично на британския *Charities SORP* и международния стандарт *INPAS*. Документът следва да съдържа примерни счетоводни политики, схеми на аналитичност и практически казуси за дарения, финансираня, разходи, доброволчески труд и нефинансова информация. Считаме, че това ще намали трудностите в отчетната практика.

Чрез анкетното проучване са изследвани нагласите на счетоводителите и финансовите директори на ЮЛНЦ към **INPAS**.

Общо 52 от 63 респонденти заявяват, че не са чували за стандарта, което представлява емпирично доказателство за липса на осведоменост относно предстоящите тенденции в международен план. Втората по численост група – „Чувал съм, но не познавам съдържанието“ – включва 5 респонденти, което индикира минимално ниво на

информираност, което не позволява формиране на позиция относно стандарта. Получените резултати следва да се разглеждат в контекста на факта, че INPAS е публикуван в окончателен вид в края на октомври 2025 г. Поради това установената ниска степен на информираност е очаквана и доказва, че секторът се намира в начален етап на запознаване със стандарта.

Особено показателно е, че шестима респонденти декларират добро познаване на INPAS. От тях петима смятат, че въвеждането на стандарта ще улесни счетоводната практика, докато един респондент изразява противоположно становище, че новият стандарт ще усложни практиката.

В тази точка на дисертационния труд се аргументира и необходимост от актуализация на ЗЮЛНЦ, насочена към: (1) **по-прецизни определения на „стопанска“ и „нестопанска“ дейност** в съгласуваност с данъчни и счетоводни разпоредби; (2) **уеднаквяване на минималното съдържание и структура на годишния доклад за дейността** за организациите в обществена полза, за да се преодолее наблюдаваната несъпоставимост и формализъм.

На база извършения емпиричен анализ и обобщените резултати относно дефицитите в отчетността на организациите в обществена полза, както и в съпоставка с чуждестранните стандарти, **в настоящото изследване се предлага примерен модел на годишен доклад за дейността на ЮЛНЦ (Вж. Приложение № 12)**. Моделът е разработен на базата на сравнителен анализ между ЗЮЛНЦ и британския стандарт Charity SORP, релевантна научна литература, емпиричните наблюдения при проведените анализи в настоящия труд.

Той има за цел да илюстрира възможностите за преодоляване на констатираните проблеми в съдържанието, структурата и прозрачността на годишните оповестявания, като осигури унифицирана рамка за представяне на ключовите финансови и нефинансови данни.

С оглед на емпирично установения факт, че организациите с нестопанска цел рядко оповестяват информация за доброволческия труд, в дисертационния труд е предложен препоръчителен **модел за оповестяване на доброволческия труд**.

Като възможности за преодоляване на проблемите са предложени организационно-управленски и технологични мерки: вътрешни правила за отчетност и контрол, специализирани обучения за счетоводители и управителни органи, въвеждане на KPI/Balanced Scorecard и засилване на вътрешния финансов контрол.

В технологичен аспект се акцентира върху необходимостта от софтуерни решения, които поддържат аналитично разграничаване на стопанска/нестопанска дейност, автоматично генериране на отделни ОПР, справки за донори и бюджет-изпълнение, както и върху идеята за **стандартизирани електронни образци и интегрирана платформа** (едновременно към НАП, НСИ и ТРРЮЛНЦ) с цел редуциране на административната тежест и повишаване на съгласуваността и съпоставимостта на данните.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

В заключението са обобщени основните теоретико-методически и практико-приложни резултати от изследването на отчетността на предприятията с нестопанска цел, като са формулирани ключови изводи и е направена оценка на изследователските хипотези. Очертани са основни насоки за усъвършенстване на нормативната и методологичната рамка на отчетността, както и възможности за нейното развитие в съответствие с международните тенденции. Изведени са и перспективи за бъдещи изследвания.

СПРАВКА ЗА ПРИНОСИТЕ В ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

Дисертационният труд съдържа научно-теоретични, научно-приложни и методологични приноси, които обогатяват изследванията в областта на отчетността на предприятията с нестопанска цел и имат практическа значимост.

Основните приноси могат да бъдат систематизирани, както следва:

- На база проведен теоретичен и емпиричен анализ са идентифицирани и аргументирани нормативните и методологичните неясноти, непълноти и остарели постановки в Национален счетоводен стандарт 9 „Представяне на финансовите отчети на предприятията с нестопанска дейност“. Чрез сравнителен анализ между НСС 9 и International Non-Profit Accounting Standard (INPAS) са изведени конкретни направления за усъвършенстване на националния стандарт, основани на добрите практики и принципните решения, заложи в INPAS. Получените резултати и изводи могат да бъдат

използвани от регулаторните органи като основа при бъдещо актуализиране на НСС 9.

- Детайлно са анализирани проблемите при разграничаването на стопанската и нестопанската дейност на юридическите лица с нестопанска цел, като е предложена и сравнителна таблица, систематизираща основните различия между двата вида дейност, която може да бъде използвана при оценката на хибридни дейности, при разработването на индивидуалния сметкоплан на организациите с нестопанска цел, за по-адекватното аналитично отчитане и при вземането на управленски решения, свързани с планирането и разширяването на дейността на ЮЛНЦ.
- Предложени са модел за оценка на ефективността и дейността на юридическите лица с нестопанска цел, както и ключови показатели за ефективност, диференцирани според сектора на дейност (образование, здравеопазване, социални услуги и социална интеграция, култура и изкуство, опазване на околната среда и защита на човешките права), чрез които се създава възможност за обективна, съпоставима и систематизирана оценка на резултатите от тяхната дейност.
- Разработен е модел за остойностяване и модел за оповестяване на доброволческия труд, чрез които се създава възможност за по-ясно представяне на организационния капацитет, способността за изпълнение на дейности и проекти, надеждността и устойчивостта на организациите. Генерираната чрез тях информация може да се използва както от външните заинтересовани лица за съпоставим анализ и вземане на решения, така и от управленските органи при организиране на дейностите и по-ефективно разпределение на ресурсите в рамките на организацията.
- Разработен е примерен модел на годишен доклад за дейността, който би подпомогнал съставителите при неговото изготвяне в практиката и при по-прозрачното представяне на резултатите от дейността. За външните потребители на информация моделът би осигурил съпоставимост на оповестяваната информация от различните организации с нестопанска цел и основа за вземане на информирани решения относно предоставянето на дарения, финансиране, участие в дейността им като доброволци.

- Формулирани са конкретни препоръки за преодоляване на проблемите в отчетността на предприятията с нестопанска цел, насочени към: разработване на примерен национален сметкоплан за ЮЛНЦ; изготвяне на официално методическо ръководство за прилагане на НСС 9; актуализиране на Закона за юридическите лица с нестопанска цел; уеднаквяване на съдържанието и структурата на годишните доклади за дейността; както и внедряване на организационни и технологични решения за дигитализация, така, че да се постигне повишаване на адекватността, пълнотата и съпоставимостта на отчетната информация.

ПУБЛИКАЦИИ ПО ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

- 1) **Gendzh-Salatova, I.** Challenges in the Distinction and Reporting of Business Activities of Non-Profit Legal Entities // *Economics and Computer Science*, 2025, Varna: Knowledge and Business, 11, 2025, 2, 19–30.
- 2) **Гендж-Салатова, И.** Доброволческият труд: отчетност и остойностяване при липса на нормативна уредба // *Управление на човешките ресурси*: сб. с докл. от Межд. науч.-практ. конф., Варна: Наука и икономика, Икономически университет – Варна, 2025, с. 114–122. DOI: 10.56065/HRM/2025.1.114.
- 3) **Гендж-Салатова, И.** Отчитане и оповестяване на доброволческия труд в юридическите лица с нестопанска цел // *Управление на човешките ресурси*: сб. с докл. от Межд. науч.-практ. конф., Варна: Наука и икономика, Икономически университет – Варна, 2025, с. 123–131. DOI: 10.56065/HRM/2025.1.123.

ДРУГИ ПУБЛИКАЦИИ:

- 1) **Гендж-Салатова, И.** Проблеми при оценяването на ефективността на предприятията от добивната промишленост // *Развитие на българската и европейската икономика – предизвикателства и възможности*: сб. с науч. изследвания от годишната конф. на Стопанския факултет на ВТУ „Св. св. Кирил и Методий“, Велико Търново: Университетско издателство „Св. св. Кирил и Методий“, 2020, с. 142–149.
- 2) **Гендж-Салатова, И.** Практики при оповестяване на нефинансова информация в предприятията от добивната промишленост // *Икономическа наука, образование*

и реална икономика: развитие и взаимодействия в дигиталната епоха: сб. с докл. от Юбилейна межд. науч. конф., посветена на 100-годишнината от основаването на Икономически университет – Варна, т. 3, Варна: Наука и икономика, Икономически университет – Варна, 2020, с. 714–724.

- 3) **Гендж-Салатова, И.** Подходи за анализ и оценка на рентабилността на предприятията в добивната промишленост // *Счетоводство, одит и финанси в променящата се свят*: сб. с докл. от науч.-практ. конф., посветена на 95 години от създаването на катедра „Счетоводна отчетност“, Варна: Наука и икономика, Икономически университет – Варна, 2019, с. 536–549.

ДЕКЛАРАЦИЯ ЗА ОРИГИНАЛНОСТ

Декларирам, че настоящата дисертация е изцяло авторски труд и при нейното разработване не са използвани в нарушение на авторските им права чужди публикации и разработки. Декларирам, че представената от мен информация във връзка с участие в конкурс за научна степен е достоверна и е подготвена съгласно изискванията на ЗРАСРБ и Правилника за условията и реда за придобиване на научни степени и заемане на академични длъжности в Икономически университет – Варна.